

Отримано: 10 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: prykhodko_vika@ukr.net

oksana76128@gmail.com

kyselyuk@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-64-66

Приходько В. Б., Киселюк Н. П., Найдюк О. В. Роль перекладача в міжкультурному діалозі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 64–66.

УДК: 809.1

Приходько Вікторія Богданівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

Киселюк Наталія Павлівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

Найдюк Оксана Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС, м. Київ

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЧА В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОЗІ

У статті йдеться про роль перекладача в міжкультурному діалозі. Розглядається переклад як широкий діалогічний процес між автором і читачем за посередництвом перекладача, що включає в себе рецепцію та інтерпретацію, як основу встановлення діалогу власне між текстом і перекладачем. Зазначено, що мета перекладу іншомовного художнього тексту полягає значною мірою у визначенні рис етнічної ментальності нації-носія мови оригіналу та відтворенні цих рис мовою перекладу. Сконцентровано увагу на діалозі, що ведуть перекладач і текст, і який може бути певною мірою продуктивним, в якому може бути більше або менше «узгодженості», але в процесі якого народжується новий текст з новим змістом. Встановлено, що перекладач знаходиться в стані постійного вибору, прийняття рішень, від яких залежить, чи буде досягнуто головну мету міжкультурного діалогу – взаєморозуміння усіх його комунікантів.

Ключові слова: переклад, перекладач, рецепція, інтерпретація, діалог.

Viktoriia B. Prykhodko,PhD (Philology), Associate Professor,
Lutsk National Technical University, Lutsk**Nataliia P. Kyseliuk,**PhD (Philology), Associate Professor,
Lutsk National Technical University, Lutsk**Oksana V. Naidiuk,**PhD (Philology), Associate Professor,
Hennadii Udovenko Diplomatic Academy of Ukraine at the Ministry of Foreign Affairs, Kyiv

ROLE OF INTERPRETER IN INTERCULTURAL DIALOGUE

The article deals with the role of the interpreter in intercultural dialogue. Translation is considered as a broad dialogic process between author and reader through the interpreter, which includes reception and interpretation, as the basis for establishing a dialogue between the text and the interpreter. It is pointed out that the purpose of translating a foreign-language literary text is to determine the ethnic-mentality traits of the native-speaking nation of the original language and to reproduce these features in the translation language. It is found that the interpreter is in a state of constant choice, decision-making, on which it depends whether the main purpose of intercultural dialogue – mutual understanding of all its communicators, will be achieved. Reception and understanding of the interpreter is a major factor in the future fate of a literary text, its place in other national literature. The first step of the translation activity is to understand the source text in the original language, and the second is to compare the language of the original comprehension and the language of the translation. Moreover, the first step is taking place with the involvement of the interpreter native language. The interpreter should provide each participant of the dialogue with a common language that combines the text and the process of its understanding and interpretation. It is pointed out that to understand the original correctly, the interpreter must have the capacity for empathy, that is, to be able to feel the translated author, absorb his thoughts and feelings, see the world through his eyes.

Key words: translation, translator, reception, interpretation, dialogue.

Постановка проблеми. Проблема перекладача в класичній теорії перекладу вирішувалась досить односторонньо, оскільки до уваги брався, насамперед, об'єкт вивчення, а суб'єкт перекладу (власне особистість перекладача) ігнорувався. Однак повністю об'єктивувати процес перекладу не можна, тому в сучасному перекладознавстві стали з'являтися концепції, які включають проблему розуміння оригіналу в ряд найважливіших. Принцип розуміння Іншого через індивідуальне осягнення сенсу твору лежить в основі художнього перекладу. Першим кроком перекладацької діяльності є розуміння вихідного тексту мовою оригіналу, а другим – зіставлення мови вихідного розуміння і мови перекладу. Причому, перший крок відбувається уже із залученням рідної мови перекладача. Перекладач повинен забезпечити кожного учасника діалогу спільною мовою, яка б поєднала текст і процес його розуміння та інтерпретації.

Роль творчої особистості перекладача в процесі художнього перекладу неможливо не визнати якщо не ключовою, то хоча б надважливою. Рецепція та розуміння перекладача – найважливіший фактор подальшої долі твору, його місця в інонаціональній літературі. І хоча в царині художнього перекладу сформувався особливий образ перекладача-інтерпретатора,

а в коло сучасних проблем перекладознавства було включено стратегію прийняття перекладацького рішення, однак цілісної концепції особистості перекладача досі немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українське перекладознавство та літературна компаративістика не залишилися осторонь цієї проблеми. Так, дослідник О. Ребрій в своїй монографії «Сучасні концепції творчості у перекладі» розглядає творчість як основну онтологічну властивість перекладу, а особистість перекладача як «агента творчої дії»: «Творчість є основою, а креативність – детермінантою перекладацького акту, визначаючи його скерованість на створення іншомовного мовленнєвого твору, який є водночас подібним і відмінним від вихідного мовленнєвого твору, причому ступінь креативності перекладача як співавтора цього твору визначатиметься не тим, як далеко він відійшов від оригіналу, а тим, як сильно він зміг до нього наблизитися» [7, с. 98].

В центрі уваги монографії М. Іваницької «Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах» [2] знаходиться постать перекладача як поліфункціонального культурного посередника, діяльність якого розглядається в широкому соціокультурному, політичному та особистісному контексті. Окрім цього, роль перекладача осмислюється і крізь призму імагології: представлення національного образу України, її культури та літератури в німецькомовному дискурсі.

О. Павленко розглядає проблему особистості перекладача через діалог, в якому автор і перекладач – «суб'єкти переговорного процесу», що проходить в декілька етапів: «*На першому етапі* головну позицію посідає автор: перекладач, який є залежним від автора оригіналу й обмежений його ідеями, в усьому покладається на автора, нерідко перетворюючи оригінал у підрядник. <...> *На другому етапі* перекладач осмислює текст заново, аналізує його в синхронній і діахронній площинах, визначає функціональні доміанти, розкриваючи «затасні» смисли й «приховані» сюжети. Його позиції зливаються з авторськими, й обидві сторони виступають як рівноправні партнери в процесі перемовин. <...> *На останньому етапі* перекладач свідомо чи підсвідомо орієнтується на власне розуміння художнього світу автора, що виступає важливим чинником структурної організації твору, визначальним засобом його цілісності» [6, с. 124–125].

Дослідженням ролі перекладача як читача та інтерпретатора художнього тексту в компаративній проекції займався І. Лїмборський. Вчений також акцентує увагу на інтерпретації та рецепції художнього тексту, як результату багаторівневого діалогу, в якому співрозмовниками/співучасниками є автор (письменник) – перекладач (як читач і власне перекладач) – широка читачка аудиторія [4, с. 16].

Формулювання цілей статті, постановка завдань. Погоджуючись із попередніми думками та поглядами, зауважимо, що переклад – це широкий діалогічний процес між автором і читачем за посередництвом перекладача, що включає в себе рецепцію та інтерпретацію, як основу встановлення діалогу власне між текстом і перекладачем, як виявлення неявного сенсу, що проходить крізь призму перекладацької свідомості і, при цьому, збагачується нею, як ряд послідовних дій, направлених на ініціацію твору до діалогу і на здійснення цього діалогу.

Мета цієї розвідки – означити роль перекладача в міжкультурному діалозі крізь призму національної традиції.

Виклад основного матеріалу. Переклад як діалог – це спільний рух тексту і перекладача як читача назустріч один одному, мета якого – взаєморозуміння, а результат цього взаєморозуміння – текст перекладу. До того ж, переклад – це діалог мов, культур, національних концептосфер. Під час цього діалогу яскраво проявляється творча манера як самого автора, так і перекладача; завдяки цьому діалогу стають очевидними відмінності національних мов і культур. Перекладач може несвідомо змінювати оригінал, навіть якщо дуже прагне до точності і не допускає навмисного спотворення. Йдеться тут про несвідомий прояв у перекладі національної картини світу перекладача. Тому можна сміливо говорити про діалог «національних свідомостей» в перекладі.

Художній текст створюється в певному ментальному контексті, його автор – носій відповідного менталітету, і якщо читач є носієм тієї ж ментальності, то виникає об'єктивна передумова для розуміння тексту читачем. Однак, ця умова не завжди виконується, а тому посередником між автором і читачем, що не є носієм тієї ж ментальності, виступає перекладач, який мусить не просто точно переказати текст оригіналу, а відтворити засобами мови перекладу його національний колорит. Тому мета перекладу іншомовного художнього тексту полягає значною мірою у визначенні рис етнічної ментальності нації-носія мови оригіналу та відтворенні цих рис мовою перекладу.

Один з найбільш авторитетних сучасних теоретиків перекладу в англomовному світі – Джордж Стейнер, у своїй, що стала науковим «бестселером», книзі «Після Вавилону» відстоює розуміння перекладу як герменевтичного акту. Оскільки перекладацька діяльність, як і кожний процес, що пов'язаний з розумінням, передбачає логічне, аналітичне та оцінювальне осмислення тексту, вона неминуче включає в себе «домислювання», уточнення, а отже і певну переробку оригіналу. Перекладний текст, за словами Стейнера, потрапляє в «національне семантичне поле, яке вже надзвичайно рясно і тісно заповнене» (native semantic <...> already extant and crowded). Опиняючись в новому контексті, твір, з одного боку, зазнає серйозних змін, а з іншого боку, змушує перебудовуватися національну традицію [12]. Андре Лефевр взагалі пропонує вважати переклад – видом «переробки» (Rewriting) твору, подібним до його критичного і літературознавчого осмислення, який передбачає інтерпретацію. Такі «переробки» він називає найважливішим способом входження в літературу «чужого» (foreign) і зауважує, що вони активно сприяють розвитку національної традиції і є актом рецепції та інтерпретації [11]. Сюзен Басснетт – найбільший британський компаративіст і перекладач, переконана, що переклад повинен розглядатися саме як нова форма існування першоджерела («the source text»), а отже, і як найважливіший факт і фактор життя національної літератури, і як «основна формуюча сила в розвитку світової культури» (a major shaping force in the development of the world culture) [10]. Отже, переклад – є чи не найголовнішим аспектом рецепції та інтерпретації при входженні твору в іншомовне середовище.

Художній твір, як відомо, містить нескінченну кількість потенційних інтерпретацій в національній та інонаціональній культурах. Інтерпретації ці будуть різнитися залежно від читачького тезаурусу. Як відомо, абсолютного перекладу на всі часи існувати не може. В результаті великої кількості трактувань художнього тексту постає проблема їх істинності. Читачьке розуміння одночасно виявляється, певною мірою, і нерозумінням, оскільки неможливо у всій повноті досягнути початкового сенс першотвору. Як пише Ю. Лотман: «нерозуміння є необхідною і корисною умовою комунікації. Текст абсолютно зрозумілий є разом з тим і текст абсолютно марний» [5, с. 114]. Комунікативний ланцюжок *автор – твір – читач* працює як в прямому, так і в зворотному порядку, і, таким чином, передбачає діалог. Тому, всяке нове прочитання твору, в тому числі

і в рамках іншої культури, пропонує новий погляд на текст і його автора. М. Бахтін підкреслював, що «текст живе лише стикаючись з іншим текстом (контекстом). Лише в точці цього контакту текстів спалахує світло, що освітлює назад і вперед, та долучає даний текст до діалогу» [1, с. 384]. Коли ж відбувається діалог між двома культурами / літературами, схема з комунікантами ускладнюється: *автор – твір-оригінал – перекладач (читач/інтерпретатор) – твір-переклад – читач*. Як бачимо, між читачем і автором твору-оригіналу з'являється посередник – перекладач, який, насамперед, є читачем-інтерпретатором першотвору крізь призму національної традиції самого автора. Потім, спираючись на власний індивідуальний і культурний досвід, він створює «новий» твір для читача, який вже належить до інонаціональної традиції. Тому, можна стверджувати, що перекладач сам, до певної міри, стає автором. А функціонування перекладних творів в іншомовному середовищі подібне (але не тотожне!) функціонуванню новостворених художніх цінностей. Ланцюжок факторів, що розділяє авторський задум і читачке сприйняття, при перекладі виявляється набагато довшим і складнішим, а результат реценсії ще більш непередбачуваним, ніж в межах однієї культури. Перекладач змушений працювати на межі двох національних традицій і, як слушно зауважив П. Топер, «одночасно бачити світ «зсередини» перекладного твору і дивитися на цей твір збоку» [9, с. 39]. Перекладач знаходиться в стані постійного вибору, прийняття рішень, від яких залежить, чи буде досягнуто головну мету міжкультурного діалогу – взаєморозуміння усіх його комунікантів.

Традиційно найважливішим завданням перекладача-інтерпретатора є представити максимально адекватно текст-оригінал в чужому для нього лінгвокультурному середовищі. При чому, змістова точність – не єдина вимога для тексту-перекладу. Зберегти стилістичні та експресивні особливості першотвору є набагато важчим. Як слушно зауважує Я. Рецкер: «...цілісним (повноцінним або адекватним) можна визнати лише такий переклад, який передає інформацію рівноцінними засобами. Інакше кажучи, на відміну від переказу, переклад повинен передавати не тільки те, що виражено оригіналом, але й так, як це виражено в ньому» [8, с. 7]. При цьому межі перекладацької інтерпретації завжди мають бути обумовлені межами змісту першотвору.

Щоб правильно зрозуміти оригінал, перекладач повинен мати здатність до емпатії, тобто вміти відчувати перекладного автора, перейнятися його думками і почуттями, поглянути на світ його очима. Завдання перекладача полегшитися, якщо він вибере письменника зі схожим світоглядом і близькою манерою письма. В іншому випадку перекладач перероблятиме автора під себе. Абсолютна більшість дослідників художнього перекладу відзначають, що крім особистісних характеристик перекладач повинен володіти ще й великими знаннями. Він повинен добре вивчити культуру оригіналу, бути знайомим з біографією автора і його творчістю, бажано навіть із творчістю літературного напряму, до якого автор належав. Причому не виключається, що перекладач може зрозуміти автора навіть краще, ніж той сам себе. Однак, насамперед, перекладач повинен бути хорошим читачем. Спочатку відбувається дослівне, або «філологічне», розуміння тексту. Одночасно відбувається розуміння стилістичних чинників твору: чи має він іронічне або трагічне забарвлення, передає наступальний тон або схильний до сухої констатації. Потім перекладач приходить до розуміння художніх єдностей: характерів, їх відносин, місця дії, ідейного задуму автора. І. Левий зауважує, що головна відмінність між перекладачем-художником і перекладачем-ремісником в тому, що перший на шляху між оригіналом і перекладом уявляє собі явища дійсності, про яку пише, тобто проникає у характери, ситуації, ідеї, а другий механічно сприймає лише текст і перекладає лише слова [3, с. 429]. Можна впевнено стверджувати, що основною вимогою до художнього сприйняття перекладачів є замінити скорочений психологічний процес «текст оригіналу – текст перекладу» процесом складнішим, однак творчо повноцінним «текст оригіналу – уявна дійсність – текст перекладу».

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, маємо право сказати, що перекладач і текст ведуть діалог, який може бути певною мірою продуктивним, в якому може бути більше або менше «узгодженості», але в процесі якого народжується новий текст з новим змістом. А особливість цього нового тексту полягає в його ролі в міжкультурній комунікації: представляти оригінал в чужому для нього лінгвокультурному середовищі, ховаючись за його «маскою». І лише від творчої особистості перекладача залежить успішність такого міжкультурного діалогу. Дослідження взаємодії автора і перекладача через зіставлення перекладу з оригіналом на рівні тексту дозволяє більш глибоко виникнути в діалектику взаємовідносин між ними, виявити їх національно-культурну специфіку, що є завжди на часі.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М., 1979. 445 с.
2. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах: монографія. Чернівці, 2015. 604 с.
3. Левый И. Состояние теоретической мысли в области перевода. Москва, 1968. 429 с.
4. Лимборський І. Перекладач як читач та інтерпретатор художнього тексту (компаративні проєкції). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2015. № 1(9). С. 16–19.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. Москва, 1999. 544 с.
6. Павленко О. Г. Авторські концепції перекладацтва другої половини ХХ століття: компаративний аспект (на матеріалі українських перекладів англomовної прози): дис....д. філол.наук: 10.01.05 – порівняльне літературознавство. Київ, 2017. 461 с.
7. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Харків, 2012. 376 с.
8. Рецкер Я. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. Москва, 1974. 216 с.
9. Топер П. Перевод в системе сравнительного литературоведения. Москва, 2000. 253 с.
10. Bassnett S. Constructing Cultures: Essays on Literary Translation. Clevedon : Multilingual Matters, 1998. 143 p.
11. Lefevere A. Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame. London; New York: Routledge, 1992. 176 p.
12. Steiner G. After Bible. Oxford, N.Y., 1992.